

*Мирослав
Попович*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ КРИЗИ І СОЦІАЛЬНИЙ ПРОГРЕС. УКРАЇНА¹

Поняття прогресу і цивілізаційного типу

Незадовго до своєї смерті, після невдач комуністичної революції в Європі, Ленін визначив стратегічну перспективу, яка залежить врешті-решт від того, що «Росія, Індія, Китай тощо» становлять більшість населення. А саме цю більшість населення і втягують з надзвичайною швидкістю в останні роки в боротьбу за своє визволення, відтак у цьому розумінні не може бути й тіні сумніву в тому, яким буде остаточне розв'язання світової боротьби. У цьому розумінні остаточна перемога соціалізму «цілком і безумовно забезпечена». В іншому місці замість «тощо» Ленін говорить про «Схід», маючи на увазі насамперед спадщину Туреччини. Залишалось спірним питання, чи не перемістилась світова вісь комуністичної революції далі на схід, у Китай, але в будь-якому разі перспектива зіткнення західної цивілізації з об'єднаними силами російської «диктатури пролетаріату» та східного «світового села» тяжіла над людством упродовж майже всього ХХ сторіччя. Таким був результат жовтневих днів 1917 року, що спричинили світовий соціально-політичний землетрус.

---

¹ Добирку статей цієї підрубрики підготовано на підставі матеріалів відзначеного Державною премією України в галузі науки і техніки проекту «Цивілізаційний вибір України і соціальний прогрес», що став відображенням результатів багаторічних досліджень, здійснюваних в академічних та освітніх закладах України, зокрема в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАНУ.

Для «продовження революції» треба було мобілізувати антиурядові сили, хаотичні й недисциplinовані, завдати удару в найуразливіших місцях російської демократії — і система розвалилася. Історія пройшла через точку біфуркації та зреалізувала один із можливих світів — як виявилось, далеко не найкращий. Це була комбінація відважного вольового рішення з хаосом обвалу, що увиразнив усі лінії соціальних розламів. Строго кажучи, здійснений партією Леніна переворот був радше вдалим поштовхом, що звалив російську суспільно-політичну систему в хаос, з якого — не одразу — постав новий порядок.

Від середини ХІХ сторіччя, особливо після торжества дарвінізму, найвпливовішими залишались еволюціоністські теорії, згідно з якими суспільства можна розташувати на шкалі розвитку від вищого до нижчого з неістотними відхиленнями від еволюційної вертикалі. Смісл історії визначався через поняття «прогрес» («вгору») та «регрес» («вниз») за історичною типологією. Найавторитетнішою філософією історії цього різновиду в 1880—1890-х роках стала марксистська концепція, згідно з якою розвиток людства проходить п'ять суспільно-економічних формацій. Очікувалась пролетарська революція на Заході, але вийшло лише в Росії. Тож місце Росії визначали через її співвіднесення з іншими (західними) країнами. Приєднавшись до західного світу, Росія являла собою його найслабшу ланку. Історія розірвала ланцюг у цій точці, й Росія першою прорвалася у майбутнє людства. Так приблизно пояснювали світовий процес.

Сьогодні, коли на озброєння політиків, військових і дипломатів взято численні культурно-історичні типології, Росія потрапляє кудись в особливий цивілізаційний тип — чи то східноєвропейський, чи то взагалі східний (одне слово, євразійський). Згідно з популярною типологією Гантінгтона, Росія належить до православного цивілізаційного типу, і рубіж між європейським (католицько-протестантським) і православним світами ділить Україну навпіл по Дніпру (або по Збручу) [Гантінгтон, 2006: с. 195]. Соціалістичний «прорив ланцюга капіталізму» виявляється внутрішньою справою «православного світу», ознакою його кризи чи, навпаки, *elan vital* — життєвого поривання. Для Заходу ж він означав лише глухий кут.

Геноцид

Ленін був відданий соціалістичній революції, але без ознак психології пророка, радше як чесний і безжальний службовець, служка ідеї комунізму. Жахливі слова, сказані про Леніна Петром Струве («мисляча гільйотина»), мабуть, не позбавлені правди. Закінчення громадянської війни поставило партію Леніна віч-на-віч із суспільством, яке не приймало комунізму. Цей період ознаменований розстрілами повсталих кронштадтських матросів, масовими стратами заручників, використанням отруйних газів у війні із селянами на Тамбовщині. 1919 року московські робітники-металісти говорили: «Ми в місті пухнемо з голоду, а вони в селі пухнуть від обжерства», а 1921-го вони ж висловлювались інакше: «Ви ви-